

Seksuaalne ahistamine kui uurimisvaldkond – proovikivi Eestile

Katri Lamesoo

Arvatakse, et töökohal löikavad seksuaalsusest kasu naised, kuigi tegelikult tuleb see neile hoopis kahjuks. Samas ei seostata seksuaalsust töökohal mees-
tega, kuigi just mehed on need, kes tööol seksuaalset
käitumist algatavad ja sellest rohkem kasu võivad
lõigata (Gutek ja Dunwoody 1987, 249).¹

Artikli alguses väljatoodud epigraaf iseloomustab hästi seisukohti, mis olid levinud Ameerika Ühendriikides 1970ndate lõpul, mil feministid tõstasid avalikkuses seksuaalse ahistamise teema ja see uurijate huvi pälvis. Epigraafis sisalduv paradoks hõlmab ahistamise kolme komponenti: tegelikku käitumist, seksuaalsuse mõju töökohal ning naisi ja mehi puudutavaid uskumusi ja stereotüüpe (Gutek ja Dunwoody 1987, 250). Tinglikult võib neid kolme komponenti käsitada kui alavaldkondi või uurimissuundi, mis sotsiaalteadlastele sel ajal enim huvi pakkusid.

Ajal, mil Ameerika Ühendriikides feminism kanda kinnitas, kuulus Eesti Nõukogude Liitu. Sugupooleuuringuid hakati meil tegema eelmise sajandi 90ndate keskpaigas ja feministlikust liikumisest sellisena, nagu see Ameerika Ühendriikides aset leidis, meil rääkida ei saa. Küll aga on välja kujunenud teemad, mida on uuritud ja avalikult kajastatud. Enam käsitlemist on leidnud prostitutsioon, paarisuhtevägivald, sooline palgalõhe ja naiste osalemine otsustusprotsessides. Üks soolise diskrimineerimise vormidest – seksuaalne ahistamine – on aga varju jäänud. Eestis on see suhteliselt tundmatu teema nii uurijate kui ka avalikkuse jaoks.

Lääne uurimiskogemus on osutanud hulgale probleemidele, millega seksuaalse ahistamise uurimisel kokku tuleb puutuda ja milleni iga uurija varem või hiljem jõuab. Probleemid algavad sellega, et puudub seksuaalse ahistamise ühene definitsioon. Samuti pole üheseid kriteeriume, mille alusel liigitada seksuaalne ahistamine erinevatesse käitumuslikesse vormidesse, nt. seksuaalse sisuga kommentaarideks, füüsilisteks puudutusteks, lähenemiskatseteks jne. Teiseks kitsaskohaks on seksuaalse ahistamise eristamine soolisest ahistamisest. Sageli on need kaks omavahel seotud ning aina enam uurijaid on seisukohal, et nende vahele ei tuleks piiri tõmmata. Kolmandaks tekitab segadust subjektiivsuse kriteerium – kas üht või teist käitumist tuleks lugeda seksuaalseks ahistamiseks, sõltub sellest, millise hinnangu ahistatav juhtunule annab. Ahistatava subjektiivne hinnang sõltub omakorda ajast ja ruumist, kus ta viibib. Teisisõnu, see, kuivõrd ebaseadlikuna subjekt seksuaalse alatooniga käitumist tajub, sõltub makrotasandil üleüldistest ühiskondlikest soonormidest ja mikrotasandil konkreetsetes organisatsioonides valitsevatest sugupoolevahelisi suhteid määravatest väärtustest, arusaamadest ja tavadest. Kuna seksuaalne ahistamine on üks soolise diskrimineerimise vorm ja sooline diskrimineerimine on algselt naisküsimus, sõltub seksuaalse ahistamise subjektiivne tajumine väga

olulisel määral ka ahistatava soost, st. mehed ja naised tajuvad seksuaalset ahistamist erinevalt.

Eelnimetatud sõlmpunktidele tuginedes on artikli eesmärk avada seksuaalse ahistamise² uurimise problemaatikat, anda ülevaade uurimisvaldkonna arengust ja asetada see teadmine Eesti konteksti. Artiklist ei leia vastust küsimusele, kuidas oleks õige seksuaalset ahistamist uurida, küll aga aitab selles sisalduv teadmine langetada tulevastel uurijatel teadlikumaid otsuseid.

Seksuaalse ahistamise defineerimine

Kui seksuaalse ahistamise mõiste 1970ndatel Ameerika Ühendriikides feministidest õigusaktivistide eestvedamisel kasutusele võeti, käsitati seda kui naisi kahjustavat käitumist, mis piirab naiste võimalusi täita tööülesandeid meestega võrdsel alusel, mistõttu hakati seda käsitama diskrimineerimise vormina (MacKinnon 1979). Kuna enamik ohvritest on naised, keda mehed ahistavad seetõttu, et nad on naised, on feministid, õiguseksperdid ja valdkonna uurijad ühel nõul, et tegu on soolise diskrimineerimisega (Zippel 2002).

Rahvusvahelises teoorias ja praktikas on tavaks eristada kaht tüüpi seksuaalset ahistamist töökohal:

a) *quid pro quo*, kus

- seksuaalse sisuga ettepanekud ja vihjed on otseselt või kaudselt töölevõtmise või töötamise eeltingimuseks

või

- seksuaalse ahistamise katse talumine või tagasilükkamine on aluseks tööalaste otsuste (edutamine, tööülesannete jagamine, töö sisu jms.) tegemisel;

b) vaenulik keskkond, mis

- hõlmab selliseid käitumisi nagu seksuaalse sisuga naljad, kommentaarid ja puudutused, millega häiritakse indiviidi töövõimet ja luuakse vaenulik ja alandav töökeskkond.

Kuigi eespool väljatoodud ahistamise vormid on olemuslikult erinevad, sisaldavad need mõlemad teise sugupoole proovilepanekut ja alavääristamist (Welsh 1999). Niisiis kannab seksuaalne ahistamine endas allteksti, mis annab naistele mõista, et nad kas ei ole teatud töökohadel teretunud või ei austata neid töögrupi täisväärtuslike liikmetena (Reskin ja Padavic 1994, viidatud Welsh 1999 kaudu). Taoline käitumine, st. teise sugupoole proovilepanek, alavääristamine ja teisejärguliseks pidamine, pole aga vähimalgi määral seotud seksuaalsusega, küll aga sooga. Seetõttu tekkis rahvusvahelises õiguses seksuaalse ahistamise mõiste kõrvale soolise ahistamise mõiste.

Eesti seadusandluses sätestati seksuaalse ahistamise mõiste esimest korda 2004. aastal, mil võeti vastu soolise võrdõiguslikkuse seadus (SoVS § 3 lg 1 p 5). 2009. aastal seadust täiendati ning lisati ka soolise ahistamise mõiste (SoVS § 3 lg 1 p 6). Definiitsioonid on võetud üle meeste ja naiste võrdset kohtlemist sätestavast Euroopa Liidu direktiivist (EL 2002/73/EÜ).

Seadus sätestab nii seksuaalse kui ka soolise ahistamise diskrimineerimise vormidena ja defineerib mõisteid järgmiselt (SoVS § 3 lg 1 p-d 5 ja 6):

- seksuaalne ahistamine leiab aset, kui esineb mis tahes soovimatu sõnaline, mittesõnaline või füüsiline seksuaalse olemusega käitumine või tegevus, mille eesmärk või tegelik toime on isiku väärikuse alandamine, eelkõige luues häiriva, ähvardava, vaenuliku, halvustava, alandava või solvava õhkkonna;
- sooline ahistamine leiab aset, kui esineb sooga seotud soovimatu käitumine või tegevus, mille eesmärk või tegelik toime on isiku väärikuse alandamine ja häiriva, ähvardava, vaenuliku, halvustava, alandava või solvava õhkkonna loomine.

Kuigi soolise ahistamise mõiste kasutuselevõtt võimaldab paremini avada seksuaalse ahistamise tegelikku olemust ja tagamaid, muudab

see teisest küljest nähtuse määratlemise ja see läbi ka selle uurimise veelgi keerukamaks. Järgnevalt käsitlengi sellega seonduvat probleematikat.

Kui palju on seksuaalses ahistamises seksuaalset?

Muidugi õõnestab naisest seksuaalhuvi objekti tegemine ka tema kui võimeka töötaja mainet ja eneseusku. Paljudel juhtudel võtab ahistamine vormi, millel on vähe või pole üldse mitte mingit pistmist seksuaalsusega, vaid hoopis soolise kuuluvusega (Schultz 1998, 1687).

Asjaolu, et lisaks seksuaalse ahistamise mõistele hakati kasutama ka soolise ahistamise mõistet, osutab sellele, et seksuaalset ahistamist kui seksualiseeritud käitumist ei käsitata vaid ahistamise ja soolise võrdõiguslikkuse küsimusena, vaid tunnistatakse ka ahistamise mitte-seksuaalseid vorme. Selline käsitlus on oluline, kuna sageli kogetakse samal ajal nii seksuaalset kui ka soolist ahistamist. Siinkohal võib tuua näitena ahistamist meeste poolt domineeritud valdkondades, nagu ehitussektor, politsei ja militaarvaldkond, kus vaenulikkus naiste vastu põhineb pelgalt nende soolisel kuuluvusel. Soolise ahistamisena käsitatakse näiteks naisi halvustavaid sõnavõtte, mis kvalifitseeruvad ahistamiseks, olenemata sellest, kas need on seksuaalse alatooniga või mitte. Kui varem oli kohtutel keeruline kindlaks määrata, milline kogemus on seksuaalne ja milline mitte, siis praegu saavad nad juhendada eespool nimetatud Euroopa Liidu direktiivist, mis hõlmab igasugust naiste suhtes vaenulikku käitumist, kaitstes ohvreid nii soolise kui ka seksuaalse ahistamise eest (Zippel 2002).

Osa autoreid (Schultz 1998; Franke 1997) on seksuaalse ahistamise õigusliku defineerimise küsimustes veelgi äärmuslikumad, leides, et soolise ja seksuaalse ahistamise mõistete ja teiste töövägivalda tähistavate terminite kasu-

tamine eraldiseisvatena jätab tähelepanuta tööl asetleidva nn. kiusamise soolistatud olemuse. Nimelt ei kasuta osa autoreid, valdavalt töö- ja organisatsiooniuurijad, oma töödes ahistamise terminit, vaid räägivad töökiusamisest (ingl. k. *bullying*), sealhulgas selle soolistatud ja seksuaaliseeritud vormidest. Autorid (*ibid.*) leiavad, et seksuaalsele ahistamisele ei tuleks läheneda kui ühele diskrimineerimisvormile teiste seas, vaid sugu tuleks käsitleda töökiusamist läbiva kategooriana. Ka siin on rõhk sotsiaalsel, mitte bioloogilisel sool ehk seksuaalsusel.

Lahendusena näeb Franke (1997) seksuaalse ahistamise mõiste asendamist sooliselega, mille tulemusena hakataks nii ahistaja kui ka ahistatava positsiooni tõlgendama, lähtudes valitsevatest soonormidest, mis kujutavad naisi (hetero) seksuaalsete objektide ja mehi maskuliinsete (heteroseksuaalsete) subjektidena (Franke 1997, 693). Soolist ahistamist peaks mõistma soolise diskrimineerimise vormina, mis leiab aset ükskõik millises soost inimeste vahel, kui see peegeldab ja põlistab soostereotüüpe töökohal. Sellisel juhul ei oleks seksuaalne ahistamine soolise ahistamise vorm mitte sellepärast, et ohver on teisest soost, ega ka sellepärast, et juhtunu on seksuaalse alatooniga, või sellepärast, et mehed teevad seda naistele, vaid sellepärast, et tegu on seksismi (taas)tootmisega. See tähendab, et selline käitumine põlistab ja kehtestab selliste soonormide hulka töökohal, mis taotleavad ja eeldavad naistelt naiselikku ja meestelt mehelikku peetavat käitumist (Franke 1997, 696).

Seksuaalse ahistamise mõiste asendamine soolise ahistamise mõistega võib aga seada ohtu nähtuse tõsiseltvõetavuse. Kuna pikka aega on seksuaalse ahistamise kindlaksmääramisel tuginedud just nähtuse seksuaalsele aspektile, on uudne lähenemine Abramsi (1998) sõnul vaieldav. Algselt oli just seksuaalsusele rõhumine see, mis tegi ahistamisest tõsiseltvõetava ja spetsiifilise vägivaldavormi töökohal. Samas nendib Abrams (1998, 1215), et aeg mõiste ümbersõnastamiseks võib olla küps, sest olukord

tööturul on teisenenud, st. üha rohkem naisi on hakanud töötama ning taotlema võrdseid õigusi ning selle tulemusel on ka seksuaalse ahistamise vormid ja keskkond mitmetahulisemaks muutunud.

Mõistete ümbersõnastamise idee leiab toetust ka Eestis. Biini jt. (2012) arvates oleks seksuaalse ahistamise mõiste asendamine soolisega mõistlik veel teiseski plaanis. Näiteks aitaks see kontekstuaalsemalt läheneda nendele juhtumitele, mis hõlmavad ebatraditsioonilisi võimusuhteid (naisülemus ja meesalluv) või homoseksuaalseid pooli ja oma ebatraditsioonilisuse ja normile mittevastamise tõttu loovad soodsad tingimused nii-öelda varjatud ahistamiseks.

Kuigi seksuaalse ahistamise mõiste iseseisev kasutamine on ajale jalgu jäänud ja tekitab pigem segadust kui selgust, ei saa ma päris õigeks pidada selle puhtakujulist asendamist soolise ahistamise mõistega. Nõustun siinkohal Abramsi (*ibid.*) tähelepanekuga, et selline teguviis võib vähendada seksuaalse ahistamise, eriti selle äärmuslikumate vormide tõsiseltvõetavust. Alljärgnevalt olen loonud näidisjuhtumi, mis toob esile seksuaalse ja soolise ahistamise lahutamatu olemuse, kuid näitab ära ka selle, et seksuaalse ahistamise mõiste täielik hülgamine ja asendamine soolisega ei pruugi anda edasi juhtumi spetsiifilist ja äärmuslikku olemust. Olen teadlik, et esitatud juhtumianaalüüs on pealiskaudne ega pretendeeri juriidilisele analüüsile, kuid praegusel juhul pole see ka eesmärk.

Oletame, et töökohal on juhatuse koosoleku teemaks kulude kärpimine. Arutatakse ka töötajate koondamise võimalikkuse üle. Üks naistöötajatest laidab koondamismõtte maha, mille peale ütleb meestöötaja repliigi korras, et mis naistel viga, neile jääb alati võimalus teenida raha oma kehaga.

Kuidas kirjeldatud olukorda määratleda? Meeskolleegi kommentaar on suunatud konkreetsele naiskolleegile, kuid esitatud naiste kui

grupi kohta, mistõttu on tegu soolistatud sõnumiga. Samas hõlmab kommentaar ka seksuaalsuse aspekti, mida väljendab viide oma kehaga teenimisele, mille all võib olla silmas peetud striiptiisi, prostitutsiooni, oma meesülemusele silmailu pakkumist vms. On küsitav, kas meeskolleeg tegi oma märkuse teadliku eesmärgiga alandada naiskolleegi või -kolleegide väärikust ja luua solvav õhkkond või oli tegu ebaõnnestunud naljaga, küll aga võivad naiskolleegid seda väärikust alandavana tajuda, st. kommentaari tegelik toime on selline. Kuna kommentaar on suunatud pigem naiskolleegi soole ja seksuaalne aspekt on vaid vahend soolisuse rõhutamiseks, võiks seda olukorda määratleda soolise ahistamisena. Teisalt, kui ahistaja lisaks kommentaarile teeks nilbe, näiteks suguakti jäljendava liigutuse, kaalub seksuaalsusele rõhumine üle sooliselt motiveeritud käitumise, mistõttu võiks olukorda määratleda pigem seksuaalse ahistamisena. Kui lisada ka korduvuse faktor, st. meeskolleeg on teinud taolisi nilbeid märkusi varemgi, muudab see olukorra veelgi tõsiseltvõetavamaks, ehkki korduvus iseenesest ei viita veel ahistamise seksuaalsele olemusele.

Juhul kui viimase versiooni määratlemisel loobuda seksuaalse ahistamise mõistest ja nimetada kirjeldatud olukorda endiselt vaid sooliseks ahistamiseks, pisendaks see juhtunu tõsidust. Eestis, kus sugupooltevaheliste suhete reguleerimist mis tahes vormis saadab teatav võhiklikkus, skeptilisus või lausa naeruvääriv suhtumine, on eriti suur oht, et seksuaalset ahistamist ei võeta piisavalt tõsiselt. Teisalt poleks Eestis just eelkirjeldatud põhjusel ja laiemalt ka terminoloogilise segaduse tõttu mõistlik käsitleda seksuaalse ahistamise mõistet eraldi soolise ahistamise mõistest. Üheks võimaluseks oleks rääkida sooliselt ahistavast seksuaalse sisuga käitumisest. Teisisõnu, kui soolisele ahistamisele lisandub seksuaalsuse aspekt, võiks termin sisaldada mõlemat mõistet.

Seksuaalse ahistamise uurimissuunad ja nende areng

Seksuaalse ahistamise uurimise algusaastatel otsisid uurijad vastust peamiselt kolmele küsimusele: a) kuidas seksuaalset ahistamist defineerida; b) kui levinud see probleem on ja c) kuidas või millega seksuaalse ahistamise esinemist teoreetiliselt seletada. Vastuse leidmine esimesele küsimusele oli oluline ennekõike õiguslikust aspektist eesmärgiga luua nähtuse tuvastamiseks seadusi ja õiguslikke protseduure. Teine küsimus oli oluline tagajärgede hindamise seisukohast, sest seksuaalne ahistamine avaldab negatiivset mõju naistöötajatele ja organisatsioonidele. Kolmandale küsimusele vastamiseks loodi erinevaid teooriaid meeste ja naistevahelise võimu- ja tööjaotuse kohta. Iga küsimust hakati eraldi uurima – esimene küsimus pakkus enam huvi õigusteadlastele, teist küsimust lahati psühholoogilisest ja sotsioloogilisest vaatenurgast (Gutek ja Dunwoody 1987), kolmas küsimus huvitas aga ennekõike sugupooleuurijaid.

Praeguseks on uurimissuundade ulatus oluliselt laienenud ja pigem tuleks uurimusi liigitada uurimisparadigma kui -huvi järgi. Seksuaalset ahistamist käsitlevate uurimuste paradigmapõhist jagunemist märkas Bingham (1994, 3–4) juba 1990ndatel, mil ta liigitas need feministlikeks ja funktsionalistlikeks. Funktsionalistliku lähenemise puhul keskenduti fenomeni käitumuslikele, psühholoogilistele või struktuurasetele elementidele, samas kui feministlikes uurimustes üritati sellist ühetasandilist lähenemist asendada mitmekesisemaga ning suuremat tähelepanu pöörati naiste kogemusele interseksionaalsest aspektist, nagu etnilisus, sotsiaalne klass, sugu, vanus jms.

Funktsionalistlikes uurimustes huvitati seksuaalse ahistamise erinevate vormide ja tagajärgede tuvastamisest. Sellistes uurimustes kasutati (ja kasutatakse ka praegu) kvantitatiivset lähenemist, st. tehti (ja tehakse) laiaulatuslikke

uuringuid eesmärgiga teha kindlaks seksuaalse ahistamise erinevad vormid, nende ulatus ja esinemissagedus. Feministlik lähenemine keskendus seevastu seksuaalse ahistamise põhjuste seletamisele soolistatud võimuhete ja meeste domineerimisega, käsitledes soopõhist võimuhierarhiat ahistamise põhjusliku eeldusena (nt. MacKinnon 1979; Stanko 1985; Rospenda jt. 1998; Gutek ja Morach 1982). Praeguseks on feministlikuks peetud lähenemine võtnud selgelt kvalitatiivse suuna, lähtudes valdavalt konstruktsionistlikust paradigmat. Enam ei käsitata uurimustes võimu kui ühesuunalist ja püsivat nähtust, mida üks pool teise üle omab, vaid kui mitmesuunalist ja -kihilist praktikat, mis leiab aset interaktsioonis ja on olemuselt dünaamiline. Seda tüüpi lähenemist nimetatakse diskursiivseks lähenemiseks.

Seksuaalset ahistamist seletavad teooriad on praeguseks aga omandanud pigem klassikaliste tekstide staatuse: neid tsiteeritakse n.-ö. kohustuslik korras ja keegi ei kontrolli otsest empiirilisel teel nende paikapidavust. Enne kui tutvustan nii funktsionalistliku kui ka diskursiivse lähenemise olemust ja huvisid, annan lühikese ülevaate tuntumatest teooriatest.

Seksuaalset ahistamist seletavad teooriad

Kuna seksuaalse ahistamise teema tõstasid esimesena feministid, rajanevad tuntumad teooriad feministlikel mõttekäikudel, mis kannavad endas ajastule omaseid strukturalistlikke ideid. 1970ndate lõpul ja 1980ndate alguses, mil teooriatele alus pandi, ei kahelnud keegi ahistaja ja ahistatava soolises jagunemises – valdavalt oli ju võimupositsiooni omavaks pooleks mees ja tema alluvaks naine. Sugu käsitati kui hierarhiline, kuid fikseeritud kategooriat. Toona seadsid feministlikke teooriaid kahtluse alla evolutsiooniteoreetikud, tänapäeval, mil võidukäiku teevad post-strukturalistlikud teooriad, teevad seda ka feministid ise. Hoolimata sellest tsiteeritakse neid teooriaid endiselt, olgu siis nende

edasiarendamise eesmärgil, kriitiliselt või lihtsalt sissejuhatava ülevaate andmiseks.

Radikaalfeministist õigusteaduste professor Catharine A. MacKinnon tõi seksuaalse ahistamise temaatika avalikkuse ette 1979. aastal, mil tema teos *Töötavate naiste seksuaalne ahistamine: küsimus soolisest diskrimineerimisest* (*Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination*) pälvis Ameerika Ühendriikides laialdast tähelepanu. MacKinnoni lähenemist teatakse kui **sotsiokultuurilist mudelit**, mis käsitleb seksuaalset ahistamist töökohal meeste poolt domineeritud ühiskonnamudeli pikendusena. Töötajad võtavad stereotüüpsed arusaamad ja soorollid tööle kaasa, mistõttu meestelt oodatakse agressiivset ja domineerivat ning naistelt passiivset ja allaheitlikku käitumist. Sama tuntud on Guteki ja Morach'i (1982) **soorollide laialivalgumise mudel** (ingl. k. *sex-role spillover*), mille kohaselt kannavad mehed oma ootused naiste traditsioonilistele soorollidele eraelus üle ka töökohtadele. Teisisõnu varjutab naiseks olemise roll erasfääris naise rolli töötajana. Eriti hästi tuleb see esile traditsiooniliselt naiste poolt domineeritud valdkondade puhul, näiteks õenduses, kus õdedelt oodatakse "hellitamist", või teeninduses, kus ettekandjatelt eeldatakse "seksikust" (Gutek 1985). **Organisatsiooniline mudel** (Rospenda jt. 1998; Gruber 1992; Tangri 1982) põhjendab ahistamise esinemist organisatsioonide hierarhilise ülesehitusega, kus võimuhierarhiad ja neist tulenevad situatsioonid loovad kõrgemal positsioonil olevatele töötajatele tingimused eksploateerida madalama positsiooniga töötajaid. **Evolutsiooniline/bioloogiline mudel** (Tangri jt. 1982) käsitleb seksuaalset ahistamist kui loomulikku käitumist, mis rajaneb meeste sugutungil ja paneb nad tööl agressiivselt käituma. Hilisemal ajal on tehtud katseid luua mitmetasandilisi mudeleid, näiteks O'Hare'i ja O'Donohoe (1998) neljafaktoriline teooria, mis hõlmab korraka kõiki kolme tasandit (st. individuaalset, organisatsioonilist ja sotsiaalset).

Kuigi teooriad seletavad ahistamise põhjuseid erinevatest lähtekohtadest (st. evolutsiooniline vs. sotsiaalne) ja erinevatelt tasanditelt (st. organisatsiooniline vs. sotsiokultuuriline), on seksuaalse ahistamise uurimisele kõige enam mõju avaldanud esimesed kaks, st. sotsiokultuuriline ja soorollide laialivalgumise mudel. Ilmselt võib just nende teooriate teeneks pidada, et nähtust hakati mõistma ja tõlgendama sugudevahelise ebavõrdse võimujaotuse valguses laiemalt, st. väljaspool organisatsioonisest soolist võimujaotust.

Funktsionalistlik lähenemine ehk ahistamise ulatuse mõõtmine

Funktsionalistliku lähenemisviisi puhul keskendutakse uuringutes seksuaalse ahistamise alavormide tuvastamisele ja nende ulatuse mõõtmisele ning andmekogumismeetodina kasutatakse küsimustikku. Seejuures seisavad uurijad juba uuringut planeerides silmitsi probleemiga, kuidas seksuaalset ahistamist defineerida – kas hõlmata ka soolist ahistamist või mitte. Samuti tuleb otsustada, millist liigitust (nt. sõnalised märkused, füüsilised puudutused, seksuaalse sisuga ettepanekud jne.) ja milliseid termineid (nt. jõllitamine vs. meelad pilgud, nilbed naljad vs. seksuaalse sisuga anekdoovid) kasutada. Küsitavusi tekitab ka ajavahemik – kas küsida seksuaalse ahistamise kogemise kohta viimase aasta, kahe aasta või viie aasta jooksul.

Näiteks eristab Fitzgeraldi jt. (1988) välja töötatud seksuaalsete kogemuste küsimustik (ingl. k. *SEQ* ehk *Sexual Experiences Questionnaire*) ahistamise kolme dimensiooni (Welsh 1999, 171–173): a) sooline ahistamine (seksistlikud ja halvustavad kommentaarid ja naljad naiste kohta üldiselt); b) soovimatu seksuaalne tähelepanu (soovimatud seksuaalsed märkused, küsimused ja/või puudutused) ja c) seksuaalne sundus/väljapressimine (ingl. k. *sexual coercion*) (erinevad kõlvatusele ahvatlevad käitumisvormid). Teises tuntumas küsimustikus (Gruber

1992), seksuaalse ahistamise loendis (ingl. k. *Inventory of Sexual Harassment*) on seksuaalse ahistamise põhikategooriateks: a) verbaalsed märkused, b) verbaalsed taotlused/nõudmised (ingl. k. *verbal requests*) ja c) mitte-verbaalsed käitumised (ingl. k. *nonverbal displays*). Esimesele küsimustikule heidetakse ette vähest detailisust ja teist kritiseeritakse selle eest, et ühte patta on pandud kaks erinevat ahistamise liiki: *quid pro quo* ja vaenulik keskkond (vt. Welsh 1999, 172–173).

Kuna puuduvad ühtsed kriteeriumid, on rahvusvahelises uurimispraktikas võrdlemisi tavapärase selline olukord, kus erinevate uuringute tulemused on omavahel vastuolus ning nende interpreteeringud seetõttu võrreldamatud. On siiski kaks tendentsi, mida veel ükski uurimus pole ümber lükanud. Esiteks, naised kogevad ahistamist meestest sagedamini. Teiseks, mida intiimsem ja pealetükkivam on ahistamise vorm, seda väiksem on selle esinemissagedus.

Metodoloogilised probleemid ei ilmne aga mitte üksnes uurimuse planeerimise faasis. Nimelt on tavaline, et uurimistulemusi esitades nimetavad autorid kõiki respondendi äramärgitud seksuaalse sisuga käitumisi seksuaalseks ahistamiseks, kuigi respondent ise ei pruugi sellega nõustuda. Selline uurimisviis tekitab lõhe seksuaalse ahistamise nn. objektiivse tõlgendamise ja subjektiivse tajumise vahel, mis omakorda on pannud osa uurijaid huvituma hoopis lõhest ahistamise objektiivse ja subjektiivse tajumise vahel (nt. Folgero ja Fjeldstad 1995; Vaux 1993). Fitzgerald (Fitzgerald ja Schullman 1993) kui üks tuntum funktsionalistlikku lähenemisviisi kasutatav seksuaalse ahistamise uurija soovib respondentidelt küsida soovimatute seksuaalsete kogemuste kohta ja mitte kasutada terminit “seksuaalne ahistamine”. Ahistamise kriteeriumiks on seejuures soovimatus. Probleemi lahendamiseks soovib Welsh (1999, 175) lisada mõõtmisinstrumenti küsimuse: “Kas teie arvates oli tegu seksuaalse

ahistamisega?”, et sedakaudu kindlaks teha, kuidas uurimistulemuste erinevused on eneseldistamisest (ingl. k. *self-labeling*) mõjutatud. Williamsi (1997) arvates ei piisa küsimustike täiustamisest, vaid selleks, et luua selgust seksuaalse ahistamise mitmetähenduslikesse käitlusvormidesse ning siluda lõhet objektiivsete ja subjektiivsete lähenemiste vahel, tuleks kasutusele võtta etnograafilised uurimismeetodid.

Eestis on seksuaalset ahistamist mõningal määral uuritud vägivalda, soolist võrdõiguslikkust ja tööelu käsitlevate küsitlusuuringute raames. Biin jt. (2012) on sellised uuringud välja selgitanud ja leidnud viis uuringut või küsitlust, mille ankeedi küsimustest vähemalt üks puudutab seksuaalse ahistamise vorme või sellele omaseid tunnuseid. Kuna igas uuringus on nähtust käsitletud erinevast aspektist, kasutades selleks valdkonnaspetsiifilist lähenemist nii rõhuasetuses kui ka terminites, on erinevad ka tulemused. Näiteks on Euroopa töötingimuste uuringus (2010) küsitud soovimatu seksuaalse tähelepanu ja seksuaalse ahistamise kohta, psühhosotsiaalsete riskide uuringus (Seppo jt. 2010) aga soovimatu seksuaalse tähelepanu kohta, uurimistulemustes on see küll nimetatud ümber seksuaalseks ahistamiseks.

Kõige otsesemalt on teemat käsitletud soolise võrdõiguslikkuse monitooringutes (Derman jt. 2006; Vainu jt. 2010), kus ahistamise vormid on jagatud viide kategooriasse alates kahemõttelistest anekdootidest kuni füüsiliste lähene-miskatseteni. Kuriteoohvrite uuringus (Ahven jt. 2010) on ahistamise vormid jagatud kahte kategooriasse: füüsiline ja mitte-füüsiline ahistamine. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu 2009. aasta tulemuste kohaselt on aasta jooksul kogenud seksuaalset ahistamist umbes veerand vastajatest, naised veidi enam kui mehed (Vainu jt. 2010), samas kui kuriteoohvrite uuringu (Ahven jt. 2010) andmetel on sama ajavahe-miku vältel seda kogenud 6,5% naistest ja 1,9% meestest.

Diskursiivne lähenemine ehk ahistamise interpreteerimine

Etnograafilise uurimismeetodi kasutamisel käsitletakse seksuaalset ahistamist diskursiivse praktikana. Diskursiivne lähenemine annab võimaluse uurida ahistamise konstruktsioone ja sellele antavaid tähendusi – kuidas nähtust normaliseeritakse, talutakse või vastustatakse (Bingham 1994). Selline lähenemine võimaldab mõista, kuidas ahistamisest aru saadakse ja millistele ühiskonnas kasutusel olevatele diskursustele see arusaam uuritava ajal rajaneb (Wood 1994, 17). Teisisõnu ei läheneta seksuaalsele ahistamisele kui millelegi püsivale, vaid kui konstruktsioonile, nagu seda teistegi sotsiaalsete probleemide uurimisel post-strukturalistliku lähenemisviisi puhul tehakse. Sellistes uurimustes ei ole keskseteks küsimusteks, kes, keda ja kui tihti ahistab, vaid kuidas inividid nähtust mõistavad ja milliseid tähendusi sellele annavad. Nagu teistegi sotsiaalselt tundlike teemade puhul, ei pruugita ka seksuaalset ahistamist uurides rääkida respondentidega probleemist otsesõnu, vaid teemale lähenetakse üldisemalt, rääkides näiteks meeste ja naiste vahelistest suhetest töökohal. Näiteks uuris Dougherty (2006) fookusgrupi abil seda, kuidas ühe organisatsiooni inimesed mõtestavad võimu kui seksuaalset ahistamist läbivat kategooriat. Eestis on autorile teadaolevalt kasutatud kvalitatiivseid uurimismeetodeid kahe uurimuse puhul. Esimese uurimuse (Lamesoo 2005, 2013 ilmumas) keskmes oli seksuaalsele ahistamisele antavate tähenduste analüüs meditsiiniõdedega tehtud intervjuude põhjal. Teine uurimus tehti soolise vägivalda mõjusid hindava rahvusvahelise projekti raames ning selleks intervjueriti paarisuhte vägivalda ja seksuaalset ahistamist kogunud naisi (Soo ja Laas 2009).

Seksuaalset ahistamist käsitlevate uurimuste liigitamine funktsionalistlikeks ja diskursiivseteks on nüüd, pea kakskümmend aastat hiljem,

endiselt tajutav, kuid piirid kahe leeri vahel on mõnevõrra nihkunud. Võib öelda, et feministlik lähenemine on mõjutanud funktsionalistlikku lähenemist, samas kui feministlik lähenemine on funktsionalistlikust veelgi kaugenenud, olles mõjutatud post-strukturalistlikest ideedest. Sellest, milliste tulemusteni seksuaalse ahistamise uurimisel on jõutud, räägib järgmine peatükk.

Seksuaalse ahistamise esinemist ja tajumist mõjutavad tegurid

Nagu korduvalt rõhutatud, sõltub ahistamise tajumine küll konkreetse ahistatud inimese subjektiivsest hinnangust juhtunule, kuid seejuures mängivad rolli teisedki faktorid. Ühest küljest sõltub see, milline tähendus seksuaalse sisuga käitumisele antakse ja kuivõrd ebasoovitavaks seda peetakse, ühiskonnas levinud arusaamadest ja tavadest. Teisalt on teatud tingimusi, mis seksualiseeritud käitumist soodustavad, ja peamiselt on need seotud sugudevahelise võimujaotusega organisatsioonis. Kuivõrd häirivana seksuaalset ahistamist tajutakse, sõltub aga omakorda ahistatava soost.

Sooline segregatsioon organisatsioonis

Uurimistulemused näitavad, et soolise tasakaalu puudumine organisatsioonis (ükskõik millises vormis) soodustab seksuaalset ahistamist. Nii horisontaalne kui ka vertikaalne segregatsioon loovad soodsa pinnase naiste seksuaalseks ahistamiseks.

Euroopa Komisjoni (European Commission 1998) koostatud võrdlevas uuringus leiti ilmselge seos seksuaalse ahistamise ja soolise ebavõrdsuse vahel – kõige vähem esineb ahistamist nendes töökohtades, kus ametialase võimu omamine, nt. hierarhilise alluvussuhte või staatuse näol, on sooliselt tasakaalustatud.

Ahistamist esineb rohkem nendes organisatsioonides, kus mehed on arvulises ülekaalus (Gutek 1990), või kui on tegu traditsiooniliselt meestele kuulunud töövaldkonnaga (Gruber 1998). Sama tendents ilmneb ka meeste ahistamise puhul: Jackson ja Newman (2004) on leidnud, et mehed saavad soovimatu seksuaalse tähelepanu osaliseks tõenäolisemalt nendes ametites, kus on naistöötajate arvuline ülekaal. Kõige vähem esineb ahistamist sooliselt neutraalsetes ametites (Gutek ja Morach 1982). Seksuaalse ahistamise tõenäosus on suurem, kui sooline tasakaal on hiljuti eba võrdsusega asendunud, seejuures pole oluline, kumma soo esindajad vähemusse on jäänud (European Commission 1998). Samuti esineb ahistamist rohkem olukorras, kus naised asuvad meeste poolt domineeritud töökohtadele. Traditsiooniliselt meestele kuulunud töökohtadel võib ahistamine võtta laialdasema ja agressiivsema vormi (Collinson ja Collinson 1994).

Soopõhiselt määratletud ametid

Omaette valdkonna moodustavad soopõhiselt määratletud ametid. Naistöötaja seksuaalsuse rõhutamine on mõnede ametite puhul lausa osa tööst (st. *quid pro quo* ahistamine) ja seda ennekõike traditsiooniliselt naiselikuks peetavate ametite, nagu meditsiiniõdede või ettekandjate, puhul. Sellistele töökohtadele on naised tööle võetud kui “naised”, mistõttu neid ahistatakse lihtsalt sellepärast, et nad on naised (Wilson ja Thompson 2001). Kui naise palkamise üheks tingimuseks on pakkuda silmailu või olla meelepärane meesülemusele, kelle arusaam kvalifitseeritud töötajast ühtib seksistliku arusaamaga naisele sobilikust rollist, ei ole MacKinnoni sõnul just üllatav, et seksuaalset lähedust (isegi kui see on pealesunnitud) peetakse naise kui töötaja kohustuseks ja meesülemuse privileegiks (MacKinnon 1979).

Naised traditsiooniliselt meeste valdkonnas

Kuigi ahistamist kogevad valdavalt vähetasustatud ja madala staatusega valdkonnades töötavad naised (European Commission 1998), ei tähenda see, et teised naised seda ei kogeks. Umbes 15 aastat tagasi prognoosis Euroopa Komisjon (European Commission 1998) seksuaalse ahistamise uurimisraportis, et olukorras, kus Lääne naised on sisenemas tööturule, kasvab ka ahistamisest teada andvate naiste arv. Erinevalt Läänest, kus naiste tööhõive on tõusnud alles viimastel aastakümnetel, oli Eestis naiste tööhõive kõrge juba Nõukogude Liidu ajal. Sellegipoolest on naised hakanud ka Eestis alles viimastel aastatel hõivama nii traditsiooniliselt meeste valdkonnaks peetavaid ameteid kui ka kõrgemaid ametipositsioone.

Ahistamise vormid, millega prestiižsetes ametites naised (nt. arstid, juristid, akadeemikud) kokku puutuvad, võivad tunduda vähem tõsistena, kuna on valdavalt verbaalsed ega võta ekstreemseid vorme (nt. füüsiline puudutamise, väljapressimine, ähvardamine). Nicolsoni (1996, 131–132) sõnul kehtib seda tüüpi töökohtadel kirjutamata reegel “mitte vinti üle keerata”, st. ahistamise üle kaebamine pole sellise staatusega töökohal hea toon. Sellises olukorras võib juhtuda, et ahistamist hakatakse esitama kui tühja, nähtamatut või olematut kategooriat, nagu Kitzinger ja Thomas (1995, 46) naisi intervjuuerides täheldasid. Ahistamisest räägiti kui millestki, mis juhtub meeste ja naiste vahel “kogu aeg”, mistõttu ei saa seda enamasti nimetada ahistamiseks.

Kontra-ahistamine

Varjatumaks jääv ahistamine toimub kõigis organisatsioonides ja ametites, kus naine on mehest formaalselt kõrgemal positsioonil. Sellises võimusuhtes aset leidvat ahistamist nimetatakse kontra-ahistamiseks (ingl. k. *contra*

harassment). Tegu on olukorraga, kus madalamal (ameti)positsioonil asuv ja seega vähem võimu omav inimene ahistab endast kõrgema staatuse või positsiooniga inimest (Lampman jt. 2009). Tüüpiliste kontra-ahistamise vormidena on uurijatele huvi pakkunud õppejõu-üliõpilase suhe akadeemilises keskkonnas (vt. Lampman jt. 2009) ja arsti-patsiendi suhe haiglateskkonnas (vt. Phillips ja Schneider 1993). Soolise ja seksuaalse ahistamise lahutamatu olemus tuleb eriti selgelt esile olukorras, kus naine, olgugi et kõrgemal positsioonil olev, on ikka ahistatav ja mees, hoolimata madalamal positsioonil olemisest, siiski ahistaja. Uurijad põhjendavad sooliselt ebatraditsioonilises võimusuhtes aset leidvat ahistamist soorolli konfliktiga, millega seletab seksuaalse ahistamise põhjuseid ka eespool kirjeldatud soorollide laialivalgumise mudel. Teisisõnu, ahistatava sugu ei vasta ahistaja rolliootusele sellest, mis soost kõrgemal positsioonil olev isik olema peaks.

Seksuaalse ahistamise tajumine ühiskondliku ja ametialase staatuse kontekstis

Eespool seksuaalset ahistamist soodustavatest teguritest rääkides jäi tagaplaanile subjektiivse hinnangu kriteerium, mida artikli alguses korduvalt rõhutatud sai. Seda, kuivõrd häirivaks seksuaalset ahistamist peetakse, võib mõjutada nii asjaosalise ühiskondlik staatus kui ka ametialane positsioon. Näiteks leidsid Giuffre ja Williams (1994) restoranitöötajate seas tehtud uuringu tulemusena, et nii mees- kui ka naissoost ettekandjad suhtusid soosivamalt sellesse, kui nendega flirtisid nendega samast rassist ja sotsiaalsest klassist ning samasuguse seksuaalse orientatsiooniga kaastöötajad, ning pidasid taunimisväärseks seda, kui sarnaselt käitusid teistsuguse sotsiaalse taustaga inimesed. Teisedki autorid on märkinud, et sarnase sisuga käitumisele võidakse anda erinev hinnang sõltuvalt ahistaja positsioonist (nii ametialasest kui ka sotsiaalsest positsioonist laiemalt). Lamesoo

(2005, 2013 ilmumas) tehtud intervjuudest haiglas töötavate naissoost meditsiiniõdedega ilmnes, et kuigi õdede hinnangul tegid patsiendid meesarstidest oluliselt sagedamini soovimatuid seksuaalse sisuga märkusi, nad olid kogenud soovimatut seksuaalse sisuga füüsilist kontakti sagedamini patsientide kui meesarstidega ning patsiendid kasutasid ekstreemesemaid ahistamise vorme kui arstid, nimetasid meditsiiniõded ometi arstide ahistavat käitumist ebameeldivamaks, interpreteerides seda võimupositsiooni ärakasutamise ja austuse puudumisena.

Seksuaalse ahistamise tajumine sõltuvalt soost

Uurimistulemused näitavad, et mehed tajuvad ahistamise erinevaid vorme vähem ähvardavatena (Gutek 1985) ja nimetavad üht või teist käitumist ahistamiseks naistest harvemini (Berdahl jt. 1996). Lihtsustades võib öelda, et mehed tajuvad ahistamist vähem solvavana ja see mõjub neile vähem negatiivselt (European Commission 1998). Seda, et naised on altimad nimetama seksuaalse sisuga käitumisi töökohal ahistamiseks, märkas Gutek (1985) oma uurin-gutes juba 1980ndatel.

Kui varasemal ajal, mil naiste positsioon töö-turul oli madalam nii vertikaalses kui ka horisontaalses plaanis, kannatasid seksuaalse ahistamise all ennekõike naised, siis praegusel ajal hakkab see probleem seoses sooliste võimustruktuuride muutumisega senisest rohkem puudutama ka mehi. Küsitlustulemused näitavad, et u. 10% Euroopa meestöötajates on kogenud seksuaalset ahistamist või soovimatut seksuaalset käitumist töökohal (European Commission 1998). Viimase Eesti soolise võrdõiguslikkuse monitooringu (Vainu jt. 2010) andmed eespool väljatooduga ei haaku: Eestis teatas ahistamisest lausa iga neljas mees, s.o. õige pisut vähem kui naised. Tekib küsimus, kas sellest võiks järeldada, et Eestis ahistavad naised mehi rohkem kui mujal, või on asi selles, et Eesti mehed on teemast teadlikumad

kui teiste Euroopa riikide mehed. Eestis saadud tulemus on vastuolus Rospenda (1998) seletusega, et meeste soov võtta omaks normatiivne domineeriva heteroseksuaalse mehe identiteet ei lase neil ahistavat käitumist ahistamisena tajuda. Kuna uuringutulemused on näidanud, et Eesti mehed suhtuvad soorollidesse konservatiivsemalt kui Eesti naised (Järviste 2010), siis oleks Rospenda (1998) selgitusele toetudes võinud eeldada, et Eesti mehed eelistavad ahistamise kogemist pigem eitada. Seetõttu võib oletada, et Eesti mehed küll märkisid ära erinevate seksuaalse ahistamise vormide kogemist, kuid ei pruukinud neid tegelikult ebameeldivatena tajuda. Seda hüpoteesi on vaja siiski kontrollida.

Küsimustele, kas ja kuidas mehed võrreldes naistega ahistamist tajuvad, on otsinud vastust teisedki uurijad. Kvalitatiivsed uurimused on näidanud, et meeste kogemused on määratletavad pigem soolise ahistamisena, kuna on seotud traditsiooniliste soorollide ja normatiivse soole omase käitumisega. Olukorrad, mida mehed ahistamisena tajuvad, erinevad oma olemuselt neist olukordadest, mida naised ahistamisena tajuvad, näiteks on meeste arvates ahistavad kommentaarid või pilked, kus pannakse küsimärgi alla nende mehelikkuse vastamine normile (Welsh 1999). Võrreldes naistega kogevad mehed rohkem ahistamist samasoolistes suhetes (Stockdale jt. 1999, 634), kus neid karistatakse selle eest, et nad traditsiooniliste käitumusmustrite taastootmisega kaasa ei lähe. Berdahl jt. (1996) on toonud esile soolise ahistamise vormi, kus ahistamise põhjuseks on ebameelikuks peetav käitumine, mistõttu ahistamine väljendub traditsiooniliste soorollide pealesurumises. Cortina jt. (2002, 261) rõhutavad, et meeste ahistamise uurimisel tuleks arvesse võtta asjaolu, et “erinevalt naistest, kes on sedasorti käitumise suhtes juba tundlikuks muutunud, ei pruugi mehed tajuda seost soolisuse ja vastavasisuliste märkuste vahel”.

Küsimusele, miks mehed ei tunnista seksuaalse ahistamise olemasolu ja selle tõsidust

töökohal, on fookusgrupi-uuringu abil otsinud vastust Dougherty (2006), kes lähenes teemale võimu kui seksuaalset ahistamist läbiva kategooria mõtestamise kaudu. Autor leidis, et vastus sellele, miks mehed ja naised ahistamisest erinevalt aru saavad, peitub naiste ja meeste erinevas võimukäsitluses, mis omakorda määrab ära selle, mida seksuaalne ahistamine sugupoolte jaoks tähendab. Analüüsitulemused näitasid esiteks seda, et naised mõistavad ahistamise järelemeid kestvana, samas kui mehed näevad ahistamist situatsioonikeskselt. Selline erinevus tuli esile nii nende respondentide jutus, keda oli ahistatud, kui ka nende puhul, kes seda kogunud polnud. Teiseks selgus, et meeste arusaam võimust oli seotud hirmuga saada marginaliseeritud, samas kui naiste arusaam võimust oli seotud üldise hirmu ja füüsilise kahjustatusega. Autori sõnul viitavad uurimistulemused sellele, et meeste ja naiste avalikkuses toimuv dialoog seksuaalse ahistamise üle võib kujuneda mõlema poole monoloogiks.

Ühiskondlik hoiak ja teadlikkus sooküsimustes

Tinglikult võime seksuaalsest ahistamisest rääkides tõmmata piiri organisatsioonide ja ühiskondliku tasandi vahele, kuid sisuliselt on need kaks üksteisest lahutamatud. Kuna ühiskondlik kultuur toetab ja legitimeerib võimuhierarhiaid väljaspool tööd, pole üllatav, et selline hierarhia esineb ka töökohal (Sbraga ja O’Donohue 2000).

Kas inimesed tajuvad üht või teist seksuaalse sisuga käitumist ahistamisena, sõltub sellest, kuivõrd teadlikud teemast ollakse (European Commission 1998), mis aga omakorda on mõjutatud üleüldisest ühiskondlikust teadlikkusest ja ka hoiakutest soolist ebavõrdsust puudutavate küsimuste suhtes. On täheldatud, et Lõuna-Euroopa ja Põhja-Euroopa naised tajuvad seksuaalset ahistamist erinevalt. Lõunas on seksuaalne ahistamine naiste jaoks midagi, millega

tuleb leppida, sest see on lahutamatu osa naiseks olemisest, mehed aga oma käitumist seksuaalse ahistamisena ei taju. Seevastu Põhja-Euroopas ja eriti Põhjamaades, kus soolise võrdõiguslikkuse küsimusi oluliseks peetakse, on inimesed nähtusest teadlikumad. Nendes riikides on teema leidnud rohkem avalikku kajastamist ja uurimiskogemus on samuti pikem, mistõttu ei käsitata seksuaalset ahistamist paratamatusena (European Commission 1998).

Juba 1994. aastal esitasid Soome uurijad (Haavio-Mannila 1994) küsimuse seksuaalsuse rollist töökohal ja ennustasid, milliseks võiks kujuneda seksuaalse ahistamise käsitlemine iseisesevunud Eestis. Nad võrdlesid seksuaalsusesse suhtumist töökohal kahte tüüpi ühiskondades: Skandinaavias (Taani, Soome ja Rootsi) ja endises Nõukogude Liidus (Venemaa ja Eesti). Andmeid koguti aastatel 1985–1988. Uurimistulemused näitasid, et Nõukogude Liidus kalduti sugudevahelisi suhteid töökohal erotiseerima: suhtumine flirti oli soosiv ja Venemaal esines seksuaalset ahistamist rohkem kui Skandinaaviamaades (Eestis seksuaalse ahistamise kogemise kohta andmed puudusid). Haavio-Mannila (1994) pakkus välja kaks ideoloogilist suunda, kuhu endised sotsialismimaad areneda võiksid: feminism ja seksuaalne liberaliseerumine. Esimese puhul pidas ta silmas, et feministlikud ideed, mis mõistavad hukka soorollide laialivalgumist töökeskkonda (ingl. k. *sex-role spillover*), võiksid vähendada erotiseerimist, flirti ja seksuaalset ahistamist töökohal. Seksuaalse liberaliseerumise korral suureneks töökaaslastevaheliste romantiliste suhete osakaal.

Kaheksateist aastat hiljem reflekteeris Lamesoo (2013, ilmumisel) Elina Haavio-Mannila (1994) välja pakutud ideoloogiliste suundade üle oma uurimuses seksuaalsest ahistamisest meditsiiniõdede näitel ja tuvastas õdede jutus feministlikule ideoloogiale omast retoorikat. Feministlikku perspektiivi esindasid just noorema põlvkonna õed, kes pidasid küll seksuaalset ahistamist lubamatuks, kuid olid kõhklevad

oma seisukoha argumenteerimisel. Lamesoo hinnangul võib ebakindlus tuleneda puudulikust sõnavarast naiste õiguste vallas. Ühtlasi võis järeldada, et feministliku ideoloogia omaksvõtmist takistab endiselt Eestis levinud negatiivne hoiak soolise võrdõiguslikkuse teemade suhtes (Lamesoo 2013, ilmumas).

Kuhu paigutub Eesti praegusel ajal? Kas pigem nende riikide hulka, kus ahistamist peetakse töökultuuri normaalseks osaks, või pigem nende hulka, kus ollakse teadlikud töösuhete seksualiseerituse lubamatusest? Kui võrrelda Eesti soolise võrdõiguslikkuse monitooringu 2005. aasta ja 2009. aasta andmeid, siis märkimisväärseid erinevusi seksuaalset ahistamist kogenute osakaalus ei ole. Seega on veel vara väita, et eestlaste teadlikkus seksuaalsest ahistamisest on suurenenud, st. rohkem osatakse ära tunda selle erinevaid vorme. Kuigi traditsioonilisi soorolle pooldavad ja taastootvad hoiakud on vaikselt murenemas, on Järviste (2010, 25) hinnangul Eesti puhul veel vara rääkida soolist võrdõiguslikkust soosivast kultuurist. Eestis ilmutab end suhtumises soolisesse võrdõiguslikkusesse endiselt nõukogude pärand koos tollase ametliku retoorikaga, mis manifesteerides sugupoolte võrdsust, süvendas ometi varjatult naiste ja meeste vahelist ebavõrdsust (Marling 2010). Seetõttu ei saa Eesti puhul veel Läänele ja eriti Põhjamaadele omasest võrdõiguslikkust soosivast hoiakust rääkida. Järviste (2010, 25) sõnul peavad meie ühiskondlikud hoiakud ning kultuur tegema läbi märkimisväärse arengu, enne kui saame rääkida naiste ja meeste võrdväärsusest.

Timmermani ja Bajema (1999) sõnul võib erinevusi ahistamise esinemissageduses käsitleda kui rahvuslike või kultuuriliste erinevuste peegeldust. Folgero ja Fjeldstad (1995, 311) järeldasid ettekandjate seas tehtud uuringu põhjal, et kultuurilistes tingimustes, kus ahistamist aktsepteeritakse osana tööst, võidakse ahistamise tajumist alla suruda seni, kuni ohver hakkab probleemi eksisteerimist aktiiv-

selt eitama. Sellistel puhkudel võivad töötajad nimetada ahistamiseks vaid väga ekstreemseid ja vägivaldseid ahistamise vorme (Williams jt. 1999). Selle teadmise valguses võib väita, et kuna Eestis valitseb negatiivne hoiak soolise võrdõiguslikkuse küsimuste suhtes, on tõenäoline, et selline hoiak laieneb ka seksuaalset ahistamist puudutavatele küsimustele.

Inimeste arusaamu ahistamisest mõjutab ühiskondliku suhtumise kõrval sooküsimustesse ka teadlikkus seksuaalse ahistamise olemusest kitsamalt (European Commission 1998). Ajavahemikus 1980. aastast kuni 1994. aastani suurenes Ameerika Ühendriikides inimeste teadlikkus seksuaalse ahistamise olemusest, sealhulgas selle eri vormidest. Selle tulemusena suurenes oluliselt seksuaalse ahistamise kogemist kinnitavate meeste osakaal (42%-lt 64%-le), kes märkisid seksuaalse ahistamise vormidena seksuaalse alatooniga nalju ja märkusi (Pina jt. 2009). Eelkirjeldatu näitlikustab veel kord seda, et ahistamise ulatuse mõõtmistulemused ei räägi meile niivõrd sellest, kui palju seda nn. objektiivselt esineb, vaid pigem sellest, kui tundlikult ühiskond sellesse suhtub või kui teadlikud ahistamisest ollakse. Teadlikkust seksuaalse ahistamise olemusest puudutas Lamesoo (2005) ka intervjuudes Eesti meditsiiniõdedega. Selgus, et nooremad õed olid altimad nimetama üht või teist ebameeldiva seksuaalse sisuga käitumist ahistamiseks, samas valdavalt oskamata oma seisukohta põhjendada ja teadmata, kas kehtib seksuaalset ahistamist puudutav õiguslik regulatsioon. Terminit “seksuaalne ahistamine” kasutasid omal algatusel ennekõike alla kolmekümneaastased õed, samas kui vanemad õed pidasid ahistamist pigem Läänest kunstlikult imporditud probleemiks. Sellest hoolimata leidsid pea kõik intervjuueeritavad, ka need, kes probleemipüstitust kunstlikuks pidasid, et haiglates võiksid olla infovaldikud, kus selgitataks, mida kujutab endast seksuaalse sisuga käitumine töökohal.

Kokkuvõtteks

‘Seksuaalse ahistamise uurimine Eestis on vaid mõned aastad vana. Meile on algusest peale kättesaadavad need teadmised, milleni Läänes on jõutud aastakümnetepikkuse uurimistöö tulemusena. Uurimist alustades oleme teadlikud ka paradoksist, millega Lääne uurijad on juba mõnda aega silmitsi seisnud ja mis väljendub küsimuses, kuidas uurida ahistamist mitmetasandiliselt, võttes arvesse soolistatud võimustruktuure ühiskondlikul ja organisatsioonilisel tasandil, kuid samas jättes kohtlemata mehi ja naisi homogeensete gruppina. Mõnevõrra paremas seisus on siinkohal diskursiivse koolkonna uurijad, kes toetudes poststrukturealistlikele teooriatele, jõuavad lähemale ahistamisele antavate tähenduste dünaamilisele ja kontekstuaalsele olemusele, uurides arusaamade asetumist diskursustes ja diskursuste asetumist üksteise suhtes. Kvantitatiivse lähendamise puhul, mille üheks eesmärgiks on võrrelda erinevaid uurimistulemusi (sageli ka riikide kaupa), tuleb senisest veelgi rohkem arvestada ajalooliskultuurilise kontekstiga.

Olenemata meeste ja naiste palgalõhest ning tööturu soolisest segregatsioonist, näitab riiklik statistika, et kõrg- ja erihariduse omandajate seas on rohkem neide kui noormehi, seda juba ka sellistel erialadel, mida peetakse traditsiooniliselt meestele sobivaiks. On vaid aja küsimus, mil naised hakkavad aina enam hõivama meeste poolt domineeritud ameteid ja kõrgemaid ametikohti. Artiklis väljatoodud problemaatika, faktid ja tendentsid annavad suuna nii sellele, kuidas seksuaalset ahistamist Eesti ühiskonnas mõistma hakatakse, kui ka sellele, millised ahistamise vormid sugudevahelise tööjaotuse muutudes aktuaalseks saavad.

Kokkuvõttes võib öelda, et me ei saa seksuaalse ahistamise uurimist planeerides lähtuda aastakümneid Läänes levinud eeldusest, et ahistajaks on kõrgemal positsioonil olev heteroseksuaalne mees ja ahistatavaks madalamal posit-

sioonil olev heteroseksuaalne naine. Seetõttu oleks esmalt vaja välja selgitada, milline on Eesti mehe arusaam ahistamisest, ning teemale peaks lähenema meesuurimuslimikust vaatenurgast. Teiseks tuleks leida vastus uurimisküsimusele, kas ja kuidas võidakse Eestis seksuaalset ahistamist eitada ja pseudoprobleemiks pidada. Soovivald tuleks neid kahte teemat uurida etnograafilisi meetodeid kasutades, sest sel viisil on võimalik saada ahistamise interpreteerimise kohta põhjalikumaid teadmisi. Neid teadmisi saab aga kasutada ka kvantitatiivse uuringu planeerimisel.

Artikli aluseks olevat uurimistööd on rahastanud ESF (Euroopa Sotsiaalfond).

Märkused

- 1 *Women are perceived as using sex to their advantage; in practice, however, they are hurt by sexual behavior at work. On the other hand, while men are not perceived as sexual at work, they display more sexual behavior and may benefit from it* (Gutek ja Dunwoody 1987, 249).
- 2 Rääkides seksuaalsest ahistamisest, peetakse valdavalt silmas töökohal asetleidvat ahistamist, mis aga ei tähenda, et seda ei võiks esineda teistes situatsioonides, kontekstides ja suhetes. Sellistel juhtudel saame rääkida seksuaalsest ahistamisest tööülesannete täitmisel või tööga võrdsustatud tegevuse käigus. Esiimesel juhul, st. tööülesannete täitmisel on vähemalt üks pooltest töösuhetes. Näitena võib tuua restorani, haigla, lõbususasutuse, spordiklubi jne., kus tavaliselt on teiseks pooleks klient. Tööga võrdsustatud tegevusena saab käsitada õppimist, vabatahtlikku tööd jms. Sageli pakub uurijatele huvi seksuaalne ahistamine ülikoolis, kus fookuses on õppejõu ja üliõpilase suhe, ja üldhariduskoolis, kus fookuses on klassikaaslastevahelised suhted. Sellest tulenevalt on käesolevas artiklis seksuaalse ahistamise all valdavalt silmas peetud nii töösuhetes, tööülesannete täitmisel kui ka tööga võrdsustatud suhetes toime pandud ahistamist. Kui seksuaalne ahistamine on piiritletud ainult töösuhetega, siis on see ka ära märgitud.

Kirjandus

- Abrams, Kathryn (1998). The New Jurisprudence of Sexual Harassment. *Cornell Law Review*, 83, 1169–1230.
- Ahven, Andri; Kommel, Kutt; Markina Anna jt. (2010). Kuriteoohvrite uuring 2009. Kriminaalpoliitika uuringud 14. EV Justiitsministeerium, Kriminaalpoliitika osakond, Tallinna.
- Berdahl, Jennifer L.; Magley, Vicki J.; Waldo, Craig R. (1996). The Sexual Harassment of Men? Exploring the Concept with Theory and Data. *Psychology of Women Quarterly*, 20, (4), 527–547.
- Biin, H.; Karu, M.; Lamesoo, K.; Masso, M.; Meior, M.; Soo, K. (2012). *Sooline ja seksuaalne ahistamine töökohal*. Uuringuraport. Poliitikauuringute keskus PRAXIS. Aruande tööversioon. Käsikirjaline materjal.
- Bingham, Shereen G. (1994). *Conceptualizing Sexual Harassment as Discursive Practice*. Praeger Publisher, Westport, CT.
- Collinson, Margaret; Collinson, David (1996). “It’s Only Dick”: The Sexual Harassment of Women Managers in Insurance Sales. *Work, Employment & Society*, March 10, 29–56.
- Cortina, Lilia M.; Lonsway, Kimberly A.; Magley, Vicki J. jt. (2002). What’s Gender Got to Do with It? Incivility in the Federal Courts. *Law and Social Inquiry*, 27, 235–270.
- Derman, Niina; Hansson, Leeni; Heinla, Eda jt. (2006). *Soolise võrdõiguslikkuse monitoring 2005*. Uuringu raport. Tallinna Ülikool, RASI, EV Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Dougherty, Debbie (2006). Gendered Constructions of Power During Discourse about Sexual Harassment: Negotiating Competing Meanings. *Sex Roles*, 54, (7–8), 495–507.
- EL 2002/73/EÜ. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv, 23. september 2002, millega muudetakse nõukogu direktiivi 76/207/EMÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses töö saamise, kutseõppe ja edutamisega ning tööttingimustega. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:04:32002L0073:ET:PDF> (22.02.2013)

- European Commission (1998). Sexual Harassment in the Workplace in the European Union. European Commission. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs. <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/shworkpl.pdf> (22.02.2013)
- Euroopa töötajate uuring (2010). Viies Euroopa töötajate uuring = European Working Conditions Survey (EWCS-5) Eestikeelne küsimustik. http://www.eurofound.europa.eu/docs/ewco/5EWCS/questionnaires/estonia_ee_estonian.pdf (22.01.2013)
- Fitzgerald, Louis F.; Shulman, Stephen; Bailey, Nathan jt. (1988). The Incidence and Dimensions of Sexual Harassment in Academia and the Workplace. *Journal of Vocational Behavior*, 32, 152–75.
- Fitzgerald, Louis F.; Shulman, Stephen (1993). Sexual Harassment: A Research Analysis and Agenda for the 1990s. *Journal of Vocational Behavior*, 42, (1), 5–27.
- Fitzgerald, Louis F.; Swan, Suzanne; Magley, Vicki (1997). But Was It Really Sexual Harassment? Legal Behavioral and Psychological Definitions of the Workplace Victimization of Women. In O'Donohue, William (ed.), *Sexual Harassment: Theory, Research, and Treatment*. Allyn & Bacon, Boston, 5–28.
- Folgero, Ingebjørg S.; Fjeldstad, Ingrid H. (1995). On Duty – Off Guard: Cultural Norms and Sexual Harassment in Service Organizations. *Organization Studies*, 16, (2), 299–313.
- Franke, Katherine M. (1997). What's Wrong with Sexual Harassment? *Stanford Law Review*, 691, 1996–1997.
- Giuffre, Patti A.; Williams, Christine L. (1994). Boundary Lines: Labeling Sexual Harassment in Restaurants. *Gender and Society*, 8, (3), 378–401.
- Gruber, James E. (1992). A Typology of Personal and Environmental Sexual Harassment: Research and Policy Implications from the 1990s. *Sex Roles*, 22, 447–64.
- Gruber, James E. (1998). The Impact of Male Work Environments and Organizational Policies on Women's Experiences of Sexual Harassment. *Gender and Society*, 12, (3), 301–320.
- Gutek, Barbara A.; Morasch, Bruce (1982). Sex-Ratios, Sex-Role Spillover, and Sexual Harassment of Women at Work. *Journal of Social Issues*, 38, (4), 55–74.
- Gutek, Barbara A. (1985). *Sex and the Workplace: The Impact of Sexual Behaviour and Harassment on Women, Men and Organizations*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Gutek, Barbara A.; Dunwoody, Vera (1987). Understanding Sex in the Workplace. In Stromberg, A. H.; Larwood, L.; Gutek, B. A. (eds.), *Women and Work: An Annual Review*, (Vol. 2), 249–269.
- Gutek, Barbara A.; Cohen, Aaron G.; Konrad, Alison M. (1990). Predicting Social-Sexual Behavior at Work: A Contact Hypothesis. *Academic Management Journal*, 33, 560–577.
- Haavio-Mannila, Elina (1994). Erotic Relations at Work. In Alestalo M.; Allardt, E. jt. (eds.), *The Transformation of Europe. Social Conditions and Consequences*. Polish Academy of Science, Poland.
- Jackson, R. A.; Newman, M. A. (2004). Sexual Harassment in the Federal Workplace Revisited: Influences on Sexual Harassment by Gender. *Public Administration Review*, 64, (6), 705–717.
- Järviste, Liina (2010). Kas Eestis on levinud võrdõiguslikkust toetavad hoiakud? *Rmt-s* Marling, Raili; Järviste, Liina; Sander, Käthlin (toim.), *Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II*. EV Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Kitzinger, C.; Thomas, A. (1995). Sexual Harassment: A Discursive Approach. In Wilkinson, S.; Kitzinger, C. (eds.), *Feminism and Discourse: Psychological Perspectives*. Sage, London, 32–48.
- Lamesoo, Katri (2005). *Seksuaalsest ahistamisest töökohtal Eesti meditsiiniõdede näitel*. Magistritöö. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond, Tartu Ülikool.
- Lamesoo, Katri (2013, ilmumas). “Some Things are Just More Permissible for Men”: Estonian Nurses' Understanding of Sexual Harassment, ilmub ajakirjas *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*.
- Lampman, Claudia; Phelps, Alissa; Bancroft, Samantha; Beneke, Melissa (2009). Contrapower Harassment in Academia: A Survey of Faculty Experience with Student Incivility, Bullying, and Sexual Attention. *Sex Roles*, 60, 331–346.
- MacKinnon, C. A. (1979). *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination*. Yale University Press, New Haven, London.
- Marling, Raili (2010). The Intimidating Other: Feminist Critical Discourse Analysis of the Representation

- of Feminism in Estonian Print Media. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 18, (1), 7–19.
- Nicolson, Paula (1996). *Gender, Power & Organisation*. Routledge, London.
- O'Hare, Elizabeth A.; O'Donohue, William (1998). Sexual Harassment: Identifying Risk Factors. *Archives of Sexual Behavior*, 27, (6), 561–580.
- Phillips, Susan P.; Schneider, Margaret S. (1993). Sexual Harassment of Female Doctors by Patients. *The New England Journal of Medicine*, 329, (26), 1936–1939.
- Pina, Afroditi; Gannon, Theresa A.; Saunders, Benjamin (2009). An Overview of the Literature on Sexual Harassment: Perpetrator, Theory, and Treatment Issues. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 126–138.
- Reskin, B.; Padavic, I. (1994). *Women and Men at Work*. Pine Forge Press, Thousand Oaks, California.
- Rospenda, Kathleen M.; Richman, Judith A.; Nawyn, Stephanie J. (1998). Doing Power – The Confluence of Gender, Race, and Class in Contrapower Sexual Harassment. *Gender & Society*, 12, (1), 40–60.
- Sbraga, Tamara P.; O'Donohue, William (2000). Sexual Harassment. *Annual Review of Sex Research*, 11, 258–285.
- Schultz, Vicki (1998). Reconceptualising Sexual Harassment. *Yale Law Review*, 107, 1683–805.
- Seppo, Indrek; Järve, Janno; Kallaste, Epp jt. (2010). *Psiühhosotsiaalsete riskide levik Eestis*. Tööinspektsioon, Rakendusuringute keskus CentAR, Tallinn.
- Soo, Kadri; Laas, Anu (2009). *Naistevastane vägivald paarisuhtes ja töökohal. Vägivalla mõju naistele*. TÜ Sotsiaalteaduskond, Tartu.
- Soolise võrdõiguslikkuse seadus*. Vastu võetud 7.4.2004. a. seadusega (RT I 2004, 27, 181), jõustunud 1.5.2004. a. Viimane redaktsioon: 24.9.2009 (RT I 2009, 48, 323) 23.10.2009.
- Stanko, Elizabeth A. (1985). *Intimate Intrusions. Women's Experience of Male Violence*. Routledge, New York.
- Stockdale, Margaret S.; Visio, Michelle; Batra, Leena (1999). The Sexual Harassment of Men. Evidence for a Broader Theory of Sexual Harassment and Sex Discrimination. *Psychology, Public Policy and Law*, 5, 630–664.
- Tangri, Sandra S.; Burt, Martha R.; Johnson, Leonor B. (1982). Sexual Harassment at Work: Three Explanatory Models. *Journal of Social Issues*, 38, (4), 33–54.
- Timmerman, Greetje; Bajema, Cristien (1999). Sexual Harassment in Northwest Europe – A Cross-Cultural Comparison. *European Journal of Womens Studies*, 6, (4), 419–439.
- Vainu, Vaike; Järviste, Liina; Biin, Helen (2010). *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009*. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr. 1/2010. Uuringuraport. EV Sotsiaalministeerium, Tallinn.
- Welsh, Sandy (1999). Gender and Sexual Harassment. *Annual Review of Sociology*, 25, (1), 169–190.
- Williams, Christine (1997). Sexual Harassment in Organizations: A Critique of Current Research and Policy. *Sexuality Culture*, 1, 19–43.
- Williams, Christine L.; Giuffre, Patti A.; Dellinger, Kirsten (1999). Sexuality in the Workplace: Organizational Control, Sexual Harassment, and the Pursuit of Pleasure. *Annual Review of Sociology*, 25, 73–93.
- Wilson, Fiona; Thompson, Paul (2001). Sexual Harassment as an Exercise of Power. *Gender, Work and Organization*, 8, (1), 61–83.
- Wood, Jane T. (1994). Saying It Makes It So: The Discursive Construction of Sexual Harassment. In Bingham S. G. (ed.), *Conceptualizing Sexual Harassment as Discursive Practice*. Praeger, Westport, CT, 17–30.
- Zippel, Kathrin (2009). The European Union 2002 Directive on Sexual Harassment: A Feminist Success? *Comparative European Politics*, 7, 139–157.